

ULOGA EDUKACIJE ZA PROMOCIJU I MENADŽMENT ODRŽIVOSTI RURALNIH PODRUČJA U SVETU I SRBIJI

Milica Ž. Ilić¹

Biljana Ilić²

Bojana Ostojić³

SAŽETAK

Danas je na globalnom nivou razvijen sveobuhvatni pristup u okviru Milenijumskih ciljeva razvoja, nazvan Edukacija ruralnih krajeva (ERK), sa osnovnim ciljem da se umanju nedostatak osnovnih ljudskih potreba i stvore mogućnosti za dostizanje društvenog i životnog blagostanja, u odgovarajućem ekološkom okruženju. Cilj rada je da se ukaže na neophodnost preduzimanja aktivnosti kao što su: obrazovanje, poboljšanje uslova života u okruženju, razvoj zelene ekonomije, kao i razvoj infrastrukture. Predmet rada je analiza slabije razvijenih krajeva Srbije i dostignutog stepena održivog razvoja i pismenosti. Jedna od glavnih karakteristika Srbije jeste neujednačen razvoj njenih regiona, te je sa jedne strane severni deo zemlje najrazvijeniji, dok sa druge strane, jug i istočni krajevi zemlje zaostaju u razvoju. S toga, autori primenjuju deskriptivnu i komparativnu metodu u radu i daju uporedni prikaz razvijenih i nerazvijenih regiona i ekološki razvoj Srbije i bogatih zemalja u svetu. Doprinos autora se sastoji u preporukama sa ciljem da se na osnovu dobre prakse, preduzmu mere i aktivnosti u ruralnim krajevima u cilju edukacije stanovništva i dostigne viši nivo održivog razvoja. Na taj način bi se i u slabije razvijenim regionima zemlje podigao odgovarajući nivo kvaliteta života, odnosno povećala socijalna sigurnost uz poboljšane uslove u životnoj sredini. Samim tim, ljudi bi postali sigurniji u sebe i spremniji da se i dalje obrazuju kako bi njihove osnovne potrebe bile zadovoljene i kako ne bi morali da brinu o svojoj egzistenciji, ili o egzistenciji svoje porodice.

KLJUČNE REČI: ruralno obrazovanje, menadžment održivosti, Milenijumski ciljevi, promocija, zelena ekonomija, održivi razvoj.

1 Milica Ž. Ilić, Faculty of Philosophy, University of Niš, zeljkgogena@gmail.com

2 Biljana Ilić, Faculty of Project and Innovation Management Petar Jovanovic, Belgrade, bilja0110@gmail.com

3 Bojana Ostojić, Faculty of Project and Innovation Management Petar Jovanovic, Belgrade, bojanaostojic85@gmail.com

THE ROLE OF EDUCATION FOR THE PROMOTION AND MANAGEMENT OF SUSTAINABILITY OF RURAL AREAS IN THE WORLD AND IN SERBIA

ABSTRACT

Today, a comprehensive approach has been developed at the global level within the framework of the Millennium Development Goals, called Education of Rural Areas (ERK), with the basic goal of reducing the lack of basic human needs and creating opportunities to achieve social and life well-being, in an appropriate ecological environment. The goal of the work is to point out the necessity of undertaking activities such as: education, improvement of living conditions in the environment, development of green economy, as well as development of infrastructure. The subject of the work is the analysis of the less developed regions of Serbia and the achieved level of sustainable development and literacy. One of the main characteristics of Serbia is the uneven development of its regions, and on the one hand, the northern part of the country is the most developed, while on the other hand, the south and eastern parts of the country lag behind in development. With that, the authors apply a descriptive and comparative method in their work and provide a comparative view of developed and underdeveloped regions and the ecological development of Serbia and rich countries in the world. The author's contribution consists of recommendations with the aim of taking measures and activities in rural areas based on good practice in order to educate the population and reach a higher level of sustainable development. In this way, even in the less developed regions of the country, the appropriate level of quality of life would be raised, that is, social security would increase along with improved environmental conditions. As a result, people would become more self-confident and more willing to continue their education so that their basic needs would be met and so that they would not have to worry about their existence, or the existence of their family.

KEY WORDS: rural education, sustainability management, Millennium Goals, promotion, green economy, sustainable development

UVOD

Mnogi srpski i strani autori su se bavili problematikom ruralnog razvoja i podizanjem kvaliteta života u ruralnim regijama kako u svetu tako i u Srbiji (Bogdanov, 2015; Jovanović i sar., 2011; Kvrgić, Ristić, 2015; Ilić, 2019; Ilić i sar., 2019). Hodge sa saradnicima je bio fokusiran na unapređenje znanja i na tehničko-tehnološki napredak ruralnih krajeva (Hodge i sar., 2017). Autori Fagang, Dinis i Sundmaeker, ukazivali su na unapređenje konkurentnosti u ruralnim krajevima, dok su se istovremeno bavili razvojnim prehrambenim lancima ovih regija (Fagang, 2017; Dinis, 2006; Sundmaeker, 2016). Na logističku podršku ruralnih regija ukazivao je i Milone sa saradnicima (Milone et al., 2015). Socijalnom komponentom razvoja ruralnih krajeva bavio se Rzasa sa kolegama (Rzasa et al., 2019). Autor Stiglitz stavio je akcenat na ulogu koju globalizacija kao proces igre u ruralnim sredinama (Stiglitz, 2002). Vezano za razvoj ruralnih regija nemoguće je ne pomenuti značaj i uticaj klimatskih promena (Ansuategi, Marsiglio, 2017), dok je od vitalnog značaja za razvoj ruralnih regija bitno članstvo i uključenost u Međunarodne integracione procese kao i edukacija za održivi razvoj (Vujičić i sar., 2006; Volk et al., 2012; Marinković, Ristić, 2017; Ilić, 2019). U radu će biti obuhvaćen značaj edukacije za ruralne krajeve u svetu i u Srbiji. Edukacija za ruralne krajeve (ERK) se može definisati kao partnerstvo zemalja u okviru Komisije Ujedinjenih nacija za održivi razvoj, pokrenuto Svetskim samitom o održivom razvoju

iz 2002 godine, održanom u Africi (World Samit of Sustainable Development – WSSD) (World health organization). Može se tumačiti i kao poziv zemalja na globalnom nivou da se podstaknu sposobnosti ljudi, odnosno stanovništvo iz ruralnih i slabije razvijenih regija sveta, u obezbeđenju osnovnih potreba (hrane, školovanja, zapošljenja,...), odnosno da se podstaknu ljudi iz siromašnih regija na održivo upravljanje prirodnim resursima koje poseduju. Zadatak partnerstva je uklanjanje barijera koje siromašnim slojevima ljudskog društva onemogućavaju korišćenje raspoloživih kapaciteta i sprečavaju širenje znanja i obrazovanja između razvijenih delova (gradova) i slabije razvijenih regija (sela).

ERK identifikuje političke, institucionalne, organizacione i individualne mogućnosti i ograničenja sa kojima se siromašni suočavaju (na primer u pristupu uslugama obrazovanja i osposobljavanja na svim obrazovnim nivoima) kako u formalnom tako i u neformalnom okruženju. Edukacijom se teži integrisanju siromašnih slojeva ruralnih regija u punopravne aktere procesa razvoja, uspostavljanjem međusektorske saradnje između obrazovanja, poljoprivrede i ruralnog razvoja a u svrhu sigurnog obrazovanja, odnosno sticanja veština potrebnih za podizanje kvaliteta života ljudi ruralnih regija. Strategija edukacije se bavi istraživanjem i generisanjem znanja, njegovim deljenjem, razvojem politike i kapaciteta, kao i normativnim i finansijskim radom. ERK spada u jedno od devet udruženja u okviru programa „Obrazovanje za sve“ (Education For All) pod pokroviteljstvom UNESCO-a (Inclusive quality education). Najznačajniji doprinosi ERK-a do sada su generisanje i širenje znanja, identifikovanje inovacija i sticanje novih iskustava partnera ERK-a vezanih za politiku i praksu u oblastima kao što su kvalitet i pristup obrazovanju, rodna ravnopravnost, unapređenje roditeljstva razvojem okruženja prilagođeno roditeljima i sl. U Ustavu agencije FAO (*Food and Agriculture Organization*), – organizacije za hranu i poljoprivredu, obrazovanje je od suštinske važnosti čiji je cilj podizanja nivoa kvaliteta ishrane i životnog standarda, poboljšanje uslova života ruralnog stanovništva i oslobađanje ljudi od straha od gladi (FAO). ERK je primenjivao politički istraživački pristup u kom su uključene organizacije FAO i UNESCO, radi promocije međusektorske povezanosti ministarstava obrazovanja i poljoprivrede. U radu će se akcenat staviti na ruralne krajeve Srbije a zatim će se kao primer dobre prakse predstaviti Edukacija ruralnih krajeva za održivi razvoj na svetskom nivou (globalno).

RURALNI KRAJEVI U SRBIJI – OPŠTA RAZMATRANJA

Na bazi pethodno iznetih činjenica i stanja socijalne komponente razvoja ruralnih područja u svetu, neophodno je istaknuti da se Srbija suočava sa mnogim izazovima interne i eksterne prirode. U te izazove spadaju pre svega ekologija, socijalna sfera održivosti, tehnologija, institucionalni faktori, ekonomija, regionalni razvoj, kao i globalizacija. Za održivost ruralnih krajeva, inicirane su i pokrenute mnoge aktivnosti organizacija međunarodnog karaktera koje se bave ovom problematikom globalno (FAO, UNESCO, WSSD, ...). Kakvo je stanje kada je ruralni razvoj Srbije u pitanju?

Strategijom poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije (SPRR) u vremenskoj instanci do 2024. godine (počevši od 2014.), kao dokumentom od dugoročne i strateške važnosti za razvoj ruralnih krajeva u Srbiji, istaknuti su glavni izazovi sa kojima su suočeni regioni ruralnih delova zemlje (SPRR, 2014, 56-58). U ove izazove spadaju upravljanje prirodnim resursima na održivi način, napredak tehnologije i deljenje znanja, dostizanje

konkurentne prednosti, razvijanje i jačanje prehrambenih lanaca zajedno sa logistikom, razvijanje ruralnih krajeva zemlje i osnaživanje društvene strukture u ruralnim zajednicama. U strategiji poljoprivrede i ruralnog razvoja navedeni su i eksterni izazovi sa kojima se suočavaju ruralni krajevi zemlje u koje spadaju (SPRR, 2014, 58-62): promene klime, globalizacija ekonomije, pristup članstvu Svetske trgovinske organizacije (World Trade Organization) koja se bavi globalnim međunarodnim pravilima trgovine (WTO). Jako je važno istaći i problem pristupa zahtevima za integraciju sa Zajedničkom agrarnom politikom Evropske Unije. SPRR, prema aktuelnim istraživanjima, ističe interne i eksterne faktore razvoja ruralnih krajeva Srbije uz obraćanje pažnje na privredne subjekte u zemlji. Strategija ukazuje na savremene principe upravljanja kroz takozvani „policy cycle“, odnosno ciklus javne politike. Koncept ovog ciklusa obuhvata određene faze u strateškom planiranju koje se baziraju na sledećim elementima: Kreiranje javne politike kroz uspostavljanje ciljeva razvoja i očekivane rezultate; Implementacija koja se svodi na primenu definisanih zadataka obuhvaćenih procesom kreiranja čijim bi rešenjem bili ostvareni planirani ciljevi; Kontrola i vrednovanje u završnoj fazi, u kojoj se na osnovu rezultata utvrđuje koliko je politika bila efikasna i efektivna (SPRR, 2014, 7). Ove faze prikazane su na slici 1.

Slika 1. Faze kreiranja, implementacije i evaluacije javnih politika

Izvor: Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije za period 2014-2024.

Vrlo je važno da se utvrde efikasni razvojni projekti u smislu opremanja sela infrastrukturom, povećanjem rentabiliteta u agraru, razvijanjem seoskog turizma, kao i poljoprivrednih biznis centara, edukovati stanovništvo ruralnih ili seoskih krajeva kako bi što bolje iskoristili postojeće resurse i slično. Na taj način bi se doprinelo da se valorizuje teritorijalni kapital i poveća privlačnost ruralnih krajeva za investicije (Milenković, 2007). Neophodno je preduzeti određene mere ekološkog karaktera u smislu zaštite prirodne sredine ruralnih krajeva Srbije a na kraju jako je važno uticati na podizanje ekološke sveti stanovništva koje živi u ruralnim regijama, drugim rečima potrebno je obrazovati seosko stanovništvo za održivi razvoj. Za sve pobrojano, neophodno je da država interveniše jer ulaganja za razvoj ruralnih krajeva Srbije još uvek nisu dovoljna.

IZAZOVI I ODGOVORNOSTI EDUKACIJE ZA RURALNE KRAJEVE NA GLOBALNOM NIVOU

Kakve su prakse u svetu, kada je ruralni razvoj u pitanju? U radu će se staviti fokus na edukaciju stanovništva koje živi u ruralnim regijama sveta (ERK). Kako bi se edukacija za održivi razvoj sproveda što bolje, uspostavljeno je globalno partnerstvo za ERK. Globalno partnerstvo za edukaciju ruralnih krajeva iznelo je određene izazove kao i odgovore koji bi bili adekvatno rešenje postavljenim ciljevima. U izazove koje navodi agencija FAO spadaju (Gasperini, 2009): Drugačiji pristup obrazovanju i obuci; Kvalitet obrazovanja i osposobljavanja; Decentralizacija i uključenost zajednice; Rodna ravnopravnost i okruženje koje je potpomaže; Organizaciona i institucionalna efikasnost; Unapređenje i promena poljoprivrednog obrazovanja; Pružanje veština i obuka ruralnom stanovništvu; Zapošljavanje i zadržavanje nastavnog osoblja i nastavnika u školama; Efikasnost ruralne politike usmerene na podizanje kvaliteta života ljudi. Odgovori na postavljene i pobrojane izazove su detaljnije opisani.

Drugačiji pristup obrazovanju i obuci podrazumeva primenu politike i razvojnog programa kojima bi se izbegla otuđenost ruralnog stanovništva, uključujući: ukidanje naknada ili školarina za obrazovanje i obuku; besplatan pristup neophodnom materijalu za učenje; mogućnost ishrane u školama kako bi se poboljšao stepen praćenja nastave i olakšalo pohađanje; besplatni prevoz do škola; proširenje školskih prostorija i izgradnja terena za treninge i sportske aktivnosti; rad nastavnika u dve smene kako bi se obezbedilo naknadno obrazovanje odraslih; usmeravanje potreba specifičnih ruralnih grupa ka održivom ponašanju; satelitske škole u udaljenim područjima za najmlađe.

Kvalitet obrazovanja i osposobljavanja kadrova podrazumeva primenu potrebnih informacionih i komunikacionih tehnologija (IKT), obuku nastavnog osoblja i njihov profesionalni razvoj u primeni Informacionih tehnologija (IT), omogućavanje boljih uslova kako bi se nastavni kadar zadržao u ruralnim područjima, formiranje neophodnog materijala za učenje i obuku, prilagođen načinu života i rešavanja problema u ruralnim sredinama, kombinacija akademskih i životnih veština radi shvatanja njihove važnosti, pružanje sigurnog i adekvatnog okruženja za učenje, uključivanje poljoprivrednika odnosno ljudi koji žive u ruralnim sredinama u planiranje i formiranje nastavnih planova i programa, unapređenje tehnika za nadgledanje i procenu napredovanja u učenju.

Decentralizacija i uključenost čitave zajednice u kombinaciji nacionalnog i lokalnog plana razvoja ruralnih sredina podrazumeva učešće zajednice u razvoju kurikuluma programa i plana, pristupanje zajednici sa većim pravima, pristup obrazovanju relevantnom za ruralni život, udruživanje roditelja i nastavnika sa ciljem unapređenja školskih resursa, a na kraju i monitoring kvaliteta rada zajednice i u zajednici.

Rodna ravnopravnost i okruženje koje istu potpomaže podrazumeva: fleksibilne programe obuke prilagođene radnim grupama, dobro nadgledane smeštajnih objekata za zaštitu žena i devojaka, obezbeđenje obroka u školama za seosku decu, obezbeđenje obroka za decu kod kuće kao pomoć porodicama, omogućavanje poludnevne obuke žena iz ruralnih sredina iz razloga što te žene imaju i obaveze prema svojim porodicama kod kuće, koordinacija između ministarstava obrazovanja i poljoprivrede, koordinacija između javnih ustanova zaduženih za obrazovanje, nevladinih organizacija (NVO) i privatnog sektora,

višeputno participativno planiranje programa za podršku ERK-u, nastava osnovnog obrazovanja odraslih koju vode službenici (obučeni) za takve vanredne poslove.

Organizaciona i institucionalna efikasnost se ispoljava u vremenskoj fleksibilnosti organizovanja obuke i obrazovanja, odnosno obuci koja je prilagođena vremenskim prilikama (rad ljudi u seoskim domaćinstvima zavisi od vremenskih prilika jer često podrazumeva odlazak na njive i u polja), pružanju obrazovanja vanškolskoj seoskoj deci, omladini i odraslim osobama (posebno devojkama i ženama), prihvatanju penzionisanih vojnika, izbeglica i raseljenih lica, ljudi u nepristupačnim i udaljenim oblastima, invalida, etničkih manjina, radno sposobne dece i starijih osoba, nomada bolesnih ljudi i njihovo uključivanje u rad zajednice. U tu svrhu je neophodno angažovanje sposobnih ljudi koji bi sisteme edukacije pre svega proširili do najudaljenijih ruralnih oblasti.

Unapređenje i promena poljoprivrednog obrazovanja podrazumeva revidiranje nastavnih programa na tehničkim i stručnim poljoprivrednim fakultetima za obrazovanje i obuku i osposobljavanje kvalitetnog kadra (FAO, 2009). Bolja obučenost nastavnika za poljoprivredno obrazovanje doprinosi činjenici da su kompetencije i veštine na farmi ili seoskim domaćinstvima i van njih važne za održavanje načina života ljudi u ruralnim sredinama. Poljoprivredno obrazovanje bi trebalo da podrži i usvoji promene u tehnologiji, globalnim lancima snabdevanja, tržišnim i zdravstvenim izazovima, zapošljavanju na farmama i van farmi, promenama životne sredine i razvoja preduzetničkog duha.

Veštine i obuka ruralnog stanovništva podrazumevaju poboljšanu formalnu i neformalnu obuku za mlade i odrasle, kao i obuku za one koji ne žele da se klasično školuju.

Raznolikost kompetencija i veština umanjuje ranjivost ruralnih regija i podstiče otpornost na šokove iz okruženja. Obučavanje ili obrazovanje stanovništva ruralnih regija za pisanje i računanje, odnosno opismenjavanje stanovništva omogućava ljudima sa ovih prostora da ovladaju veštinama neophodnih za savremene načine života i rada. *Zapošljavanje nastavnika i pomoćnog osoblja* iz ruralnih područja i njihovo zadržavanje u ruralnim regijama podrazumeva davanje bonusa i većih plata, pružanje raznih subvencija u smislu njihovog stanovanja, omogućavanje napredka u karijeri. Obezbeđivanje zemljišta i obuka nastavnog osoblja za rad u poljoprivrednim delatnostima podrazumeva i njihovo dodatnu mogućnost zarade van škole.

Efikasnost ruralne politike usmerene na podizanje kvaliteta života ljudi se ispoljava kroz što veću finansijsku pomoć za ERK (Izveštaj Britanskog odeljenja za međunarodni razvoj - DFID iz 2007. godine ukazao je na potrebu za više od 11 milijardi dolara godišnje, kako bi u Africi do 2015. godine deca krenula u osnovnu školu!!!). Efikasna politika prepoznaje raznolikost potreba ljudi iz ruralnih sredina i prihvata agro-ekološke i geografske okolnosti kao i socio-ekonomske i kulturne razlike stanovnika ruralnih područja. Sve navedene stavke kao i principi dobre svetske prakse ERK-a, odnosno mere obuke, skladišteni su u bazi znanja ERK-a. Ove baze, sa željom da se razmene iskustva i dobra praksa između svih aktera koji se bave problematikom edukacije ruralnih krajeva, dostupne su u elektronskoj formi širom sveta. Septembra, 2002 godine, rezimirani su neki od važnih izazova i odgovora, identifikovanih pokretanjem globalnog partnerstva za ERK. Od tada pa do danas postignut je određeni napredak ali je ostalo još dosta posla. Ono što je najvažnije to je činjenica da se obrazovanje ruralnih regija smatra najvažnijim ciljem socijalne komponente održivog razvoja (Millennium Development Goal 8, 2015). Edukacija ljudi koji žive u ruralnim krajevima, na međunarodnom nivou priznata je kao jedan od ključnih

segmenata u postizanju Milenijskih ciljeva razvoja, sa posebnom ulogom u smanjenju siromaštva, obezbeđenju hrane u dovoljnim količinama i održivom upravljanju prirodnim resursima (End poverty, News on Millennium Development Goals). Ipak, uprkos napretku ostvarenom u dostizanju i razumevanju Milenijskih ciljeva razvoja, prema Ujedinjenim nacijama, čovečanstvo još uvek nije na putu da ispuni svoje obaveze, te na žalost u svetu postoje regije u kojima je glad još uvek prisutna a osnovne potrebe za život manjkaju ili ih uopšte nema. Prema Rieckmann -u, postoji opšta saglasnost da su sledeće ključne kompetencije održivosti od posebnog značaja za razmišljanje i delovanje u korist održivog razvoja. To su: Kompetencije za sistemsko razmišljanje, Anticipativna kompetencija, Normativna kompetencija, Strateška kompetencija, Kompetentnost u saradnji, Kompetentnost kritičkog mišljenja (*Rieckmann, 2018*).

ZAKLJUČAK

Za vrlo značajan sektor ruralne ekonomije u ruralnog razvoja Srbije postoje adekvatni uslovi u smislu povoljne klime kao i površine za obradivo zemljište. Ipak, ima i dosta nedostataka u smislu finansijske podrške od strane države, slaba tehničko-tehnološka opremljenost prehrambenog sektora, nezadovoljavajuća infrastruktura, nedovoljna motivisanost stanovništva da ostane i razvija ruralne regije i slično. Ono što bi mogla Srbija da uradi kako bi osnažila ekonomiju agrara i podigla kvalitet života ljudi koji žive u ruralnim krajevima, to je proizvodnja zdrave genetski nemodifikovane hrane, obzirom da ima dugu tradiciju kada je poljoprivreda u pitanju a pored zdrave sirovinske baze evidentan je i pozitivan rezultat poslovanja u spoljno trgovinskoj razmeni. Ono što je zaključak autora kao i poznavaoa tematike ruralnog razvoja zemlje to je da je budući razvoj ruralnih regija uslovljen u velikoj meri faktorima unutrašnje prirode. Održivim upravljanjem resursima, razmenom znanja i iskustva, tehničko tehnološkim merama i inovacijama, povećanjem agrarne konkurentnosti uz razvoj prehrambenih lanaca, kao i logističkom podrškom i jačanjem socijalne strukture ruralnih krajeva, mogu se značajno razviti ruralne regije zemlje te osnažiti ekonomski. Pobrojani elementi su deo internih dešavanja u zemlji. Ipak, potrebno je napomenuti da i pored faktora unutrašnje prirode, postoji niz faktora iz okruženja na koje se ne može baš puno uticati. Ovo se posebno odnosi na promene klime, globalizaciju privrede, međunarodne integracije i slično. Obzirom da su pobrojani faktori neizbežni, neophodno je da se zemlja što više prilagodi istima i adekvatno odgovori na promene. Proaktivan stav je suštinski bitan u smislu prevazilaženja nedostataka i iskorišćenja postojećih resursa na najbolji mogući način. Kako je savremeno društvo zasnovano na znanju i primeni novih tehnologija, neophodno je da se i u zemljama poput Srbije, dakle u manjim sredinama stanovništvo što više edukuje za budućnost koja dolazi. Edukacijom bi se proširila ekološka svest u ruralnim krajevima ali što je najvažnije učinio bi se pomak da se stanovništvo ruralnih regija oslanja i da ume da koristi energetske resurse obnovljivog karaktera na jedan novi i održivi način. Tako bi se pored uštede neobnovljivih prirodnih elemenata, dobilo i na zdravijoj životnoj sredini ali i na dostizanju kvalitetnijeg načina života. U Svetu, velika većina ljudi koji žive u ruralnim regijama, uskraćeni su za proces obrazovanja. Iz tog razloga je ERK (ERP skraćenica od Education of Rural People) od vitalnog značaja, za postizanje Milenijskih ciljeva razvoja. Edukovanje ljudi koji žive u ruralnim regijama širom sveta da se uspešno bave ekonomijom zasnovanom na znanju, reaguju

na tržišne i klimatske promene, razvijaju otpornost na razne šokove kao i da u vremenima kada je hrana deficit (u mnogim delovima Sveta) od suštinskog je značaja za njihovu dobrobit. Pomoć ljudima iz ruralnih krajeva da postanu aktivni građani koji doprinose miru i demokratiji i uživaju u dugim, zdravim i kreativnim životima od presudnog je značaja za postizanje Milenijskih ciljeva razvoja.

LITERATURA

1. Ansuetegi A, Marsiglio, S. (2017), "Is Environmental Protection Beneficial for the Environment?", *Review of Development Economics* **21** (3), 786-802 doi:10.1111/rode.12267.
2. Bogdanov, N. (2015). Ruralni razvoj i ruralna politika. Beograd: Poljoprivredni fakultet Univerziteta u Beogradu.
3. Dinis, A. (2006). Marketing and innovation: Useful tools for competitiveness in rural and peripheral areas. *European Planning Studies*, 14(1), 9-22. EC. (2018).
4. FAO, 2009. Challenges and responses of the ERP global partnership
5. FAO, Food Agency Organization, dostupno na: <http://www.fao.org/home/en/>.
6. Fagang, H. (2017). A Study on Rural Development and Trade Economy Based on Expectation-maximization Algorithm. *Revista de la Facultad de Ingenieria*, 32(14), 589595.
7. Gasperini, L. (Senior Officer) 2009. "How the Education for Rural People policy contributes to sustainable development", Food and Agriculture Organization of the United Nation
8. Hodge, H., Carson, D., Carson, D., Newman, L. & Garrett, J. (2017). Using Internet technologies in rural communities to access services: The views of older people and service providers. *Journal of Rural Studies*, 54(August 2017), 469-478.
9. Houlden, B., Markandya, V., Onofri, A., Picot, L., Tsarouchi, H., G-M. & Walmsley, N. (2015). The impact of climate change on the achievement of the post
10. Ilić, B. (2019). Management of the renewable energy resources in Serbia –sustainable development of ecological parks" (Poglavlje u knjizi) Chapter (14) in the book "*Ethical and Sustainable Supply Chain Management in a Global Context*", Akkucuk, Ulas, pp. 220-228
11. Ilic, B. (2019) Social Component of Sustainable Development and Quality of Life: Region of the Balkans, Eastern Serbia. In book: *Handbook of Research on Creating Sustainable Value in the Global Economy*, Chapter: 26, Publisher: IgI Global, pp.11
12. Ilić, B., Stefanović, V., Stojanović, D. (2019) Business environment in Serbia – impact on tourism operations – tourist organization of the city of Vranje, *Zbornik EMAN konferencija Ljubljana* (25.03. 2019.), str. 299-306
13. Jovanović, S., Radukić, S. & Petrović-Randelović, M. (2011). Teorijski i institucionalni okvir održivog razvoja. Niš: Ekonomski fakultet Univerziteta u Nišu.
14. Kvrđić, G., Ristić, L (2015) Unutrašnji izazovi održivog razvoja ruralnih područja Republike Srbije 2015 sustainable development goals. London: CDKN, HR Wallingford & Metroeconomica.
15. Marinković, D., Ristić, D. (2017). Genealogija transformacija klasnih strategija: videti, govoriti, znati. *Sociologija* 59(3): 253-274.
16. End poverty, News on Millennium Development Goals, dostupno na: <https://www.un.org/millenniumgoals/>
17. Milenković, S. (2007). Ekonomski odnosi tradicionalnog i savremenog u ruralnom prostoru Republike Srbije. Tradicionalno i savremeno u radu i životu ljudi u selu. Beograd: Zavod za proučavanje sela.
18. Milone, P., Ventura, F. & Ye, J. (2015). Constructing a New Framework for Rural Development. Bingley: Emerald Group.
19. Sundmaeker, H. & Verdouw, Cor & Wolfert, Sjaak & Pérez-Freire, Luis. (2016). Internet of Food and Farm 2020, pp-129-151, dostupno na: <file:///D:/Download/IERC2016ChapterIoF2020.pdf>.

20. Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja republike srbije za period 2014-2024. Godine. dostupno na: <http://uap.gov.rs/wp-content/uploads/2016/05/STRATEGIJA-2014-2020-.pdf>
21. UNESCO, Dostupno na: https://plan-international.org/quality-education?gclid=CjwKCAiAp5nyBRABEiwApTwjXsMvsGr_k8lmiC5iZ2gAvAMloysIFSPXsQvLRjrjahhlKhMLZxeHcRoCYFsQAvD_BwE
22. Moseley, M. (2003). *Rural Development – principles and practice*. London: SAGE Publications.
23. Millennium Development Goal 8, 2015. „Taking Stock of the Global Partnership for Development“, MDG Gap Task Force Report, United Nations, New York
24. Rieckmann, M. (2018). Chapter 3 – Key themes in education for sustainable development. *Issues and Trends in Education for Sustainable Development*, 61–84.
25. Rzasa, K., Ogryzek, M. & Żróbek (2019). The Land Transfer from The State Treasury to Local Government Units as a Factor of Social Development of Rural Areas in Poland. *Land*. 8. 170. 10.3390/land8110170.
26. Stiglitz, E. J. (2002) *Globalization-and-Its-Discontents*, Norton & Company, Incorporated, w. w., USA
27. Volk, A., Camilleri, J., Dane, A., & Marini, Z. (2012). Is adolescent bullying an evolutionary adaptation? *Aggressive Behavior*, 38, 222–238.
28. Vujicic, M., Ristic, L. and Malesevic, Lj., 2006. *Agribusiness Management*. Interprint, Kragujevac, Serbia.
29. WSSD, World Summit Of Sustainable Development, dostupno na: <https://www.who.int/wssd/en/>
30. WTO, World Trade Organization, Dostupno na: <https://www.wto.org/>